

AGNIESZKA BOCHNIARZ

Maria Curie-Skłodowska University
in Lublin, Poland

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-5675-3314

JANUSZ KIRENKO

Maria Curie-Skłodowska University
in Lublin, Poland

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-6525-4007

**PSYCHOSPOŁECZNE PREDYKTORY
POCZUCIA KOHERENCJI MŁODZIEŻY
I MŁODYCH DOROSŁYCH
WYCHOWYWANYCH PRZEZ
SAMOTNE MATKI**

**PSYCHOSOCIAL PREDICTORS OF
THE SENSE OF COHERENCE IN
ADOLESCENTS AND YOUNG ADULTS
RAISED UP BY SINGLE MOTHERS**

ABSTRACT

Objective: The aim of the research was to diagnose the sense of coherence in youth raised by single mothers in relation to their personal dispositions: self-esteem, values, and social support.

Method: The research material was obtained using a diagnostic survey method, which included the following research tools: Antonovsky's Orientation To Life Questionnaire (SOC-29), Tennessee Self-Concept Scale (TSCS), Norbeck Social Support Questionnaire (NSSQ) and Portrait Value Questionnaire (PVQ).

Results: In the constructed path model, based on previous multiple stepwise regression analyses, the obtained predictive configurations had diverse significances. The psychosocial predictors of the sense of coherence in youth raised by single mothers were indicators of social support, values, and self-esteem: instrumental and functional support, values of safety, tradition, and power, as well as personal self.

Conclusions: A high level of sense of coherence significantly and positively correlates with experiencing instrumental support by youth raised by single mothers. Received material assistance, along with a preference for traditional values and power, promotes better adaptation to the changing reality among the participants. On the other hand, stronger functional support, higher self-esteem, and a higher level of social and personal security among youth raised by single mothers are associated with less engagement in actions aimed at improving their life situation and more difficulties in coping with stress. From the perspective of educational practice, the obtained research results can be used for planning and designing activities that strengthen personal dispositions and support the functioning of young people from single-parent families.

STRESZCZENIE

Cel: Celem badań było zdiagnozowanie poczucia koherencji młodzieży wychowywanej przez samotne matki w kontekście posiadanych przez nią dyspozycji podmiotowych: samooceny, wartości i wsparcia społecznego.

Metoda: Materiał badawczy uzyskano za pomocą metody sondażu diagnostycznego, w skład którego weszły następujące narzędzia badawcze: Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC-29) Antonovskijego, Skala Samooceny (TSCS) Fittsa, Kwestionariusz Wsparcia Społecznego (NSSQ) Norbeck oraz Portretowy Kwestionariusz Wartości (PVQ) Schwartza.

Wyniki: W skonstruowanym modelu ścieżkowym, na podstawie wcześniejszych analiz regresji wielorakich krokowych, uzyskane konfiguracje predykcyjne przyjmowały

zróznicowany charakter znaczeniowy. Psychospołecznymi predyktorami poczucia koherencji młodzieży wychowywanej przez samotne matki były wskaźniki wsparcia społecznego, wartości i samooceny: wsparcie pomocowe i funkcjonalne, wartości bezpieczeństwa, tradycji i władzy oraz *ja* osobiste.

Omówienie: Wysoki poziom poczucia koherencji istotnie i pozytywnie koreluje z doświadczeniem wsparcia pomocowego przez młodzież wychowywaną przez samotne matki. Otrzymywana pomoc w wymiarze materialnym wraz z preferowaniem wartości tradycji i władzy sprzyja lepszemu przystosowaniu się badanych do zmieniającej się rzeczywistości. Natomiast im silniejsze wsparcie o charakterze funkcjonalnym, wyższa ocena własnej osoby oraz wyższy poziom bezpieczeństwa społecznego i osobistego młodzieży wychowywanej przez samotne matki, tym w mniejszym stopniu angażuje się ona w działania mające na celu poprawę swojej sytuacji życiowej i trudniej radzi sobie ze stresem. Z punktu widzenia praktyki edukacyjnej uzyskane wyniki badań mogą posłużyć do planowania i projektowania działań wzmacniających dyspozycje podmiotowe oraz wspierających funkcjonowanie młodych ludzi z rodzin niepełnych.

KEYWORDS: *psychosocial predictors, sense of coherence, self-esteem, values, social support, youth, young adults, single motherhood*

SŁOWA KLUCZOWE: *psychospołeczne predyktory, poczucie koherencji, samoocena, wartości, wsparcie społeczne, młodzież, młodzi dorośli, samotne macierzyństwo*

WPROWADZENIE

Współcześnie małżeństwo coraz bardziej cechuje brak trwałości, czego konsekwencją jest wzrost liczby rodziców samotnie wychowujących dzieci. Ewentualne problemy w funkcjonowaniu psychospołecznym młodych ludzi pochodzących z rodzin monoparentalnych wynikają jednak nie tyle z samej struktury rodziny, ile z kumulacji w tych rodzinach stresorodnych sytuacji życiowych oraz rosnących wymagań adaptacyjnych (Remisz, 2005, s. 13). Dlatego też szczególnym potencjałem pozwalającym pomyślnie rozwiązywać napięcia i radzić sobie w sytuacjach trudnych są zasoby psychospołeczne, czyli różne dyspozycje podmiotowe (wewnętrzne i zewnętrzne) wspomagające procesy radzenia sobie ze stresorami i wybór odpowiedniej strategii

zaradczej. W literaturze przedmiotu za główny zasób osobisty, wręcz *klucz do zdrowia* uznaje się poczucie koherencji (SOC), stanowiące rdzeń koncepcji salutogenetycznej (Heszen, Sęk, 2008, s. 162-166). Aaron Antonovsky (2005, s. 34) określa je jako *globalną orientację człowieka, wyrażającą stopień, w jakim człowiek ten ma dojmujące, trwałe, choć dynamiczne poczucie pewności, że (1) bodźce napływające w ciągu życia ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego mają charakter ustrukturuwany, przewidywalny i wytłumaczalny; (2) dostępne są zasoby, które pozwolą mu sprostać wymaganiom stawianym przez te bodźce; (3) wymagania te są dla niego wyzwaniem wartym wysiłku i zaangażowania.*

Kluczowymi czynnikami, mającymi wpływ na konstytuowanie poczucia koherencji są uogólnione zasoby odpornościowe (tj. biochemiczna i fizyczna odporność organizmu, możliwości intelektualne, wykształcenie, pozycja zawodowa, zdolności interpersonalne) oraz osadzone w określonym kontekście polityczno-ekonomicznym i socjokulturowym indywidualne wzorce doświadczeń życiowych kształtowane w toku edukacji i aktywności własnej (Dolińska-Zygmunt, 2001, s. 24; Antonovsky, 2005, s. 93).

Poczucie koherencji (SOC) stanowi orientację dyspozycyjną, co pozwala jednostce osiągać satysfakcję z życia, budować dobre samopoczucie i odporność na stresory życia codziennego. Obejmuje trzy komponenty względem siebie niezależne, choć pozostające ze sobą w dynamicznych związkach: zrozumiałość, zaradność i sensowność. Osoba o silnym poczuciu koherencji spostrzega wydarzenia życiowe jako przewidywalne i możliwe do wyjaśnienia, uznaje, że ma do dyspozycji wystarczającą ilość zasobów (wewnętrznych i zewnętrznych) do skutecznego i adekwatnego poradzenia sobie z nimi, odczuwa, że własne życie warto jest zaangażowania emocjonalnego, a pojawiające się trudności spostrzega jako wyzwania warte inwestowania własnej energii i wysiłku (zob. Galletta i in. 2019, s. 2; Konaszewski i in. 2021, s. 4053). Rodzina jest środowiskiem, które dostarcza doświadczeń wspierających kształtowanie się poczucia koherencji. Postrzeganie przez młodego człowieka środowiska rodzinnego jako harmonijnego, egalitarnego, wspierającego, z niskim poziomem sytuacji konfliktowych buduje u niego przekonanie o własnym potencjale radzenia sobie w sytuacjach życiowo trudnych. Tak więc nacisk na właściwą atmosferę życia rodzinnego stanowi wartościowy wkład w budowanie silnego poczucia koherencji potomstwa (zob. Corneiro i in., 2022; Minić i in., 2022).

Pojmowanie poczucia koherencji jako sposobu spostrzegania i rozumienia świata wskazuje na czynniki je warunkujące. Jednym z nich jest samoocena. Ta dyspozycja podmiotowa *oddziałująca na jakość życia człowieka, determinuje charakter przyjmowanych i realizowanych przez niego ról społecznych, a tym samym rozwój osobowości. Określa stopień poznania samego siebie, wpływa na samopoczucie i ustala charakter jego relacji z innymi. Przesądza także o celach, planach i dążeniach oraz kierunkach i efektach jego działalności na wielu płaszczyznach życiowych* (Kirenko 2022, s. 181). Szczególnie ważna jest w okresie dorastania ze względu na stosunek młodego człowieka do siebie, swojego postępowania oraz wyznaczanie granic relacji między dorastającym a otaczającym go światem. Samoocena odgrywa istotną rolę regulacyjną w radzeniu sobie w sytuacji doświadczania krytycznego wydarzenia życiowego jakim jest rozwód rodziców, śmierć jednego z nich czy migracja zarobkowa. Jednak na jej poziom ma wpływ nie tyle struktura rodziny, ile złożona interakcja innych czynników, wśród których wymienić można chociażby charakter relacji między dziećmi a rodzicami, poziom konfliktu między samymi rodzicami, ale także środowisko pozarodzinne (zob. Khajenouri, Deghani, 2015; Kimani, 2016).

Kolejną dyspozycją podmiotową są uznawane przez młodego człowieka wartości. W ujęciu Schwartza wartości tworzą indywidualne hierarchie ważności i definiowane są jako poznawcza reprezentacja, która odnosi się do pożądaných celów ludzkiej egzystencji o charakterze ponadsytuacyjnym, kierująca procesem selekcji i oceny zachowań i zdarzeń (Cieciuch, 2013, s. 23). Wydaje się, że wśród wielu wyzwań przed jakimi staje młody człowiek w okresie adolescencji szczególnie istotne są budowanie tożsamości i autonomii oraz nabywanie uznawanych społecznie i kulturowo wartości. Właściwie ukształtowana i trwała ich hierarchia stanowi dla młodego człowieka drogowskaz wyznaczający określony kierunek postępowania, pozwalający zrozumieć nie tylko siebie, ale i otaczający świat, gwarantujący dokonywanie właściwych i odpowiedzialnych decyzji życiowych oraz chroniący przed wieloma urazami społecznymi. W międzypokoleniowym przekazie wartości szczególną rolę przypisuje się rodzinie. Dlatego też niezależnie od struktury, środowisko rodzinne powinno wspierać młode pokolenie w budowaniu własnej przestrzeni aksjologicznej, obejmującej nie tylko rozumienie wartości, preferowanie określonych wartości i ich urzeczywistnianie, ale także introcepcję i ich przekaz (Levis-Smith i in., 2021, s. 232, 240).

Dla prawidłowego rozwoju i funkcjonowania psychospołecznego młody człowiek potrzebuje wsparcia innych ludzi. Zaproponowany przez Tardy'ego (za: Ferreira i in., 2020, s. 29) pięciowymiarowy model wsparcia społecznego obejmuje jego dostępność w ujęciu ilościowym i jakościowym, jego opis i ocenę, rodzaj treści związanych ze wsparciem oraz źródła wsparcia. Wyniki wielu badań wskazują, że wsparcie społeczne jest ważnym predyktorem dobrostanu psychicznego młodzieży, dzięki któremu spostrzega ona stresory jako mniej obciążające, optymistycznie oceniając szanse poradzenia sobie z nimi, częściej przejawia zachowania prozdrowotne, odznacza się niższym poziomem depresyjności. Ponadto doświadczanie wsparcia przez młodych ludzi stanowi skuteczny bufor problemów z funkcjonowaniem społecznym (zob. Sierau i in., 2019; Singstad i in., 2021; Gallagher i in., 2022).

Tak więc, samoocena, wartości i wsparcie społeczne uznane zostały tutaj za kluczowe, podmiotowe uwarunkowania poczucia koherencji młodzieży wychowywanej przez samotne matki. Włączenie do modelu tychże zestawów zmiennych daje adekwatną reprezentację złożonych relacji między wieloma zmiennymi, które mogą występować w psychospołecznym funkcjonowaniu teże młodzieży.

O ile literatura jest coraz bogatsza w opisy wyników badań dotyczących wyszczególnionych powyżej zmiennych, każdej z osobna, o tyle nie odnaleziono analiz teoretycznych i empirycznych dotyczących poczucia koherencji i jego psychospołecznych uwarunkowań w wymiarach samooceny, wartości i wsparcia u młodzieży z rodzin wychowywanych przez samotne matki. Dotychczasowe ustalenia są pomimo wszystko na tyle uzasadnione i wystarczające, by móc podjąć próbę zoperacjonalizowania przyjętych zamierzeń badawczych. Istniejące bowiem przesłanki uprawdopodobniają założenia, iż liczne dyspozycje podmiotowe młodzieży z rodzin niepełnych w stosownych konfiguracjach i w adekwatnym nasileniu sprzyjają ich skutecznym oddziaływaniom, stanowiąc podstawę dla formułowania bardziej rozbudowanych globalnych orientacji życiowych.

Stąd sformułowany problem badawczy brzmi: *Czy i jakie zależności istnieją między psychospołecznymi dyspozycjami a poczuciem koherencji młodzieży wychowywanej przez samotne matki?* Jego rozwiązanie wymaga udzielenia odpowiedzi na pytania szczegółowe, odwołujące się do określenia znaku

oraz siły zależności między zmiennymi, czyli ustalenia adekwatnych predyktorów spośród zmiennych wyjaśniających zmienną wyjaśnianą.

METODA I NARZĘDZIA BADAWCZE

Materiał badawczy pozyskano za pomocą sondażu diagnostycznego, w skład którego wchodziły następujące narzędzia badawcze: Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC-29) Antonovsky'ego, Skala Samooceny (TSCS) Fittsa, Kwestionariusz Wsparcia Społecznego (NSSQ) Norbeck oraz Portretowy Kwestionariusz Wartości (PVQ) Schwartza.

Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC-29) Antonovsky'ego obejmuje 29 pozycji testowych przedstawionych w formie pytań. Badana osoba ustosunkowuje się do twierdzeń przy pomocy siedmiopunktowej skali szacunkowej z opisanymi krańcami (zakres punktacji wynosi od 1 do 7). Narzędzie, oprócz ogólnego wyniku poczucia koherencji ustalane na podstawie zsumowania punktów w poszczególnych pozycjach, pozwala ustalić poziom trzech jego wymiarów: zrozumiałości, zaradności, sensowności. Współczynnik zgodności wewnętrznej α Cronbacha wskazany przez Antonovsky'ego (2005, s. 84) waha się w granicach od 0,84 do 0,93.

Skala Samooceny (TSCS) Fittsa natomiast, to dobrze wystandaryzowane i wielowymiarowe w opisie koncepcji własnej osoby narzędzie badawcze o szerokich możliwościach zastosowań. Obejmuje 100 opisowych twierdzeń, którymi posługuje się badany, aby subiektywnie przedstawić obraz własnej osoby. Poziom samooceny badanej osoby określa się w zależności od liczby uzyskanych punktów na trzech poziomach: Row 1 – tożsamości, Row 2 – akceptacji i Row 3 – zachowania oraz w pięciu wymiarach *Ja*: fizycznym, moralno-etycznym, osobistym, rodzinnym i społecznym. Przyjęta tutaj procedura opracowania wyników, w zmodyfikowanej wersji kliniczno-badawczej, obejmowała ustalenie poziomów samooceny młodzieży wychowywanej przez samotne matki.

Z kolei Kwestionariusz Wsparcia Społecznego (NSSQ) Norbeck umożliwia określenie poziomu otrzymywanego wsparcia społecznego, a także identyfikację jego źródła. Składa się on z trzech części. Część pierwsza zawiera

informacje o osobach znaczących dla osoby badanej, określa ponadto charakter związku łączącego ją z każdą z wymienionych osób. Część druga to osiem pytań odnoszących się do rodzaju udzielanego wsparcia: emocjonalnego, afirmacyjnego i pomocowego oraz sumy funkcjonalnej wyrażającej całość wsparcia ze strony wszystkich grup źródłowych wymienionych w części pierwszej. W ostatniej części kwestionariusza znalazły się pytania zorientowane na ustalenie doświadczenia utraty kontaktu z osobą bliską przez osobę badaną. Zadawalające wskaźniki trafności i rzetelności tego narzędzia pozwalają na jego zastosowanie w niniejszych badaniach.

Portretowy Kwestionariusz Wartości (PVQ) Schwartza w adaptacji Cieciucha obejmuje 57 itemów dotyczących opisów różnych osób w kategoriach ich celów, aspiracji i przekonań dotyczących tego, co jest w życiu istotne. Wykorzystując dziewięciostopniową skalę – podstawową od 0 do 6 oraz dodatkową – 1 (przeznaczona do określania wartości przeciwnych zasadom przyświecającym osobom badanym) oraz 7 (dla określenia wartości najważniejszej jako zasady sterującej życiem, przy czym, nie więcej niż dwie takie wartości) osoba badana ma oszacować stopień podobieństwa danego opisu wartości w stosunku do siebie. Kwestionariusz mierzy preferencje dziesięciu kategorii wartości: kierowanie sobą, stymulacja, hedonizm, osiągnięcia, władza, uniwersalizm, życzliwość, przystosowanie, tradycja i bezpieczeństwo (Cieciuch, 2013, s. 23). PVQ charakteryzuje się zadowalającą rzetelnością (zweryfikowana wskaźnikiem α Cronbacha), trafnością czynnikową (zweryfikowana w konfirmacyjnej analizie czynnikowej) oraz teoretyczną (zweryfikowana w konfirmacyjnym skalowaniu wielowymiarowym) (Cieciuch, 2013, s. 37).

Badaniami objęto 185 osób, w tym 98 dziewcząt (52,97%) i 87 chłopców (47,03%), wychowywanych przez samotne matki. Wiek badanej młodzieży wahał się od 13 do 25 lat, ze średnią na poziomie 18,63 lat, niemal identyczną dla dziewcząt (18,6326) i chłopców (18,6321).

Tabela 1. Dane socjodemograficzne badanej młodzieży

Zmienne	Kategorie	Dziewczęta		Chłopcy		Razem	
		N	%	N	%	N	%
Grupy wiekowe	poniżej 18 r.ż.	43	43,88	49	56,32	92	49,73
	18 – 21 r.ż.	35	35,71	3	3,45	38	20,55
	powyżej 21 r.ż.	20	20,41	35	40,23	55	29,72
Wykształcenie	Średnie (LO)	61	62,24	27	31,03	88	47,47
	Średnie (technikum)	37	37,36	42	48,28	79	42,70
	Zawodowe	0	0	18	20,69	18	9,73
Miejsce zamieszkania	Miasto	55	56,12	62	71,26	117	63,24
	Wieś	43	43,88	25	28,74	68	36,76
Aktualne zajęcia	Uczy się	68	69,39	67	77,01	135	72,97
	Pracuje	6	6,12	12	13,79	18	9,73
	Uczy się i pracuje	24	24,49	5	5,75	29	15,68
	Bezrobotny	0	0	3	3,45	3	1,62

Źródło: opracowanie własne

WYNIKI BADAŃ

W poszukiwaniu predyktorów poczucia koherencji, tutaj dyspozycji podmiotowych, badanej młodzieży, wychowywanej przez samotne matki, w pierwszej kolejności wykorzystano analizę regresji wielorakiej krokowej w obrębie wyniku globalnego, by na tej podstawie określić, za pomocą technik modelowania równań strukturalnych, tzw. modeli ścieżkowych, które z otrzymanych predyktorów w poszczególnych grupach zmiennych wyjaśniających: wartości, samooceny i wsparcia społecznego, mają moc objaśniającą poziom zmiennej wyjaśnianej. Zważywszy, iż rozkłady zmiennych znacznie odbiegały od rozkładu normalnego niniejsze analizy przeprowadzono metodą asymptotycznie wolną od rozkładu. Uzyskano tutaj wysokie indeksy dopasowania modelu, czyli: χ^2/df poniżej 2, GFI i AGFI więcej niż 0,9 oraz RMSEA 0,8 lub mniej.

Szczegółowe dane znajdują się w tabeli 3 i na diagramie 1. Wcześniej jednak za pomocą testu r-Pearsona utworzono macierz korelacji między zmiennymi (zob. tab.2).

Tabela 2. Macierz korelacji zmiennych

Zmienne	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
1.P. zrozumiałości	-																							
2.P. zaradności	,79	-																						
3.P. sensowności	,71	,73	-																					
4.Poczucie koherencji	,92	,93	,88	-																				
5.ja fizyczne	-,18	-,07	-,22	-,17	-																			
6.ja moralno-etyczne	-,03	-,04	-,08	-,05	,34	-																		
7.ja osobiste	-,33	-,40	-,19	-,34	,40	,28	-																	
8.ja rodzinne	-,04	-,04	-,07	-,05	,52	,63	,38	-																
9.ja społeczne	-,19	-,19	-,26	-,23	,56	,58	,48	,62	-															
10.wsparcie emocjonalne	,12	,29	,30	,26	-,14	-,22	-,18	-,22	-,29	-														
11.wsparcie afirmacyjne	,20	,37	,36	,34	-,20	-,23	-,18	-,22	-,29	,90	-													
12.wsparcie pomocowe	,18	,35	,33	,31	-,12	-,21	-,15	-,20	-,26	,96	,88	-												
13.wsparcie	,17	,34	,34	,31	-,16	-,22	-,17	-,22	-,29	,98	,95	,98	-											
14.kierowanie sobą	,15	,17	,14	,17	-,08	-,10	-,21	-,13	-,25	,34	,28	,38	,35	-										
15.stymulacja	,13	,17	,14	,16	,04	-,10	,04	-,07	-,09	,11	,13	,14	,13	,51	-									
16.hedonizm	,03	,07	,13	,09	,03	-,14	-,05	-,13	-,07	,17	,11	,18	,16	,43	,55	-								
17.osiagnięcia	,24	,18	,17	,22	-,06	-,17	-,14	-,13	-,19	,13	,14	,18	,15	,56	,35	,31	-							
18.władza	,29	,15	,29	,26	-,21	-,05	-,07	-,16	-,10	,09	,25	,06	,14	,28	,35	,41	,50	-						
19.uniwersalizm	,12	,04	,03	,07	-,03	,04	,03	,02	-,00	,06	,04	,09	,07	,49	,35	,18	,57	,13	-					
20.zycżliwość	,07	-,03	-,03	,00	,02	,03	-,01	-,03	,01	,08	,07	,08	,08	,24	,16	,17	,37	,02	,62	-				
21.przystosowanie	,01	-,01	,01	,00	-,06	-,11	-,08	-,04	-,01	,31	,24	,30	,29	,46	,24	,23	,53	,26	,61	,61	-			
22.tradycja	,21	,09	,17	,17	-,20	,06	,03	,00	,00	,06	,21	,01	,09	,18	,17	,00	,42	,50	,49	,53	,51	-		
23.bezpieczeństwo	-,03	-,14	-,12	-,11	-,10	,00	-,03	,02	,03	,05	-,02	,08	,04	,37	,36	,33	,43	,29	,53	,47	,64	,46	-	

$r > ,14 - p < ,05$

Źródło: opracowanie własne

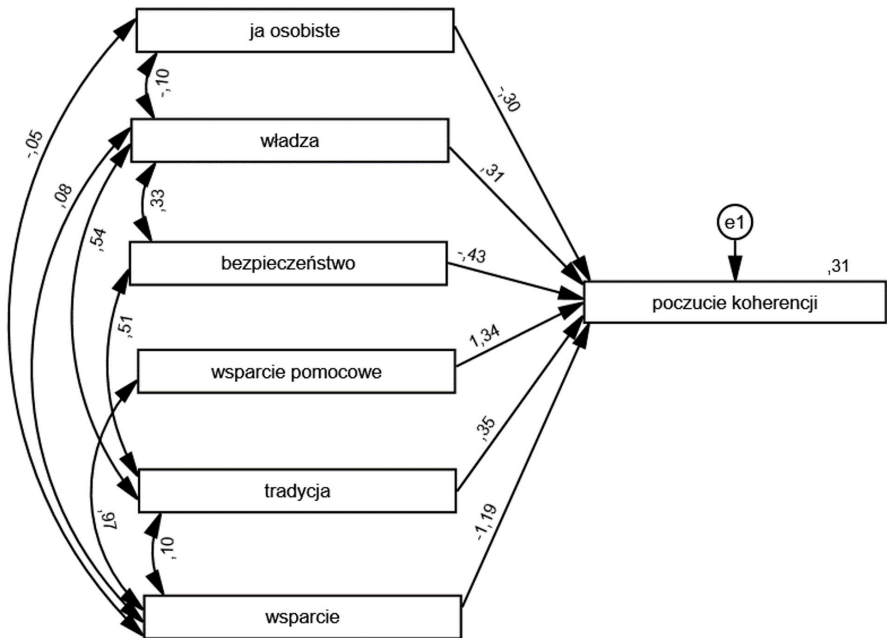
Tabela 3. Wyniki analizy regresji wielokrotnej dla zmiennej wyjaśnianej *Poczucie koherencji* i zmiennych wyjaśniających

N=185	b*	Bł. std. z b*	b	Bł. std. z b	t(177)	P
W. wolny			194,21	13,41	14,48	,000***
ja osobiste	-,34	,06	-1,00	,18	-5,61	,000***
władza	,25	,07	1,15	,34	3,39	,001**
bezpieczeństwo	-,40	,08	-2,09	,41	-5,06	,000***
wsparcie pomocowe	2,10	,42	1,69	,34	4,98	,000***
tradycja	,32	,08	1,21	,32	3,75	,000***
wsparcie	-2,31	,63	-6,68	,18	-3,69	,000***

$R = ,62; R^2 = ,36; F(7,17) = 15,59; p < ,000^{***}$

** – $p < ,001$; *** – $p < ,000$

Źródło: opracowanie własne

Diagram 1. Model ścieżkowy dla predyktorów *Poczucia koherencji*

$\chi^2/df = 1,47$; GFI= ,98; AGFI= ,93; RMSEA= ,05

Źródło: opracowanie własne

Zmienne wyjaśniające, tworzące model współzależnościowy *poczucia koherencji*, wyłącznie na poziomie istotnym statystycznie, zawierają: trzy wskaźniki wartości, dwa wsparcia, dodatniego o charakterze pomocowym i ujemnego o charakterze funkcjonalnym oraz jednego samooceny. Model ów wyjaśnia 36% zmienności zmiennej wyjaśnianej. Realizowanie zatem tej dyspozycji przez badaną młodzież wychowywaną przez samotne matki warunkowane jest jej wysokim wysiłkiem, fizycznym lub moralnym działaniem, podjętym dla dobra innych o charakterze pomocowym, celem ulżenia im lub ratowania w niebezpieczeństwie oraz szacunkiem, akceptacją i zaangażowaniem w kultywowanie zwyczajów, kultury, a ponadto statusem i prestiżem społecznym, kontrolą lub dominacją nad ludźmi i zasobami. Te cechy są niezbędne we wzrastaniu poczucia koherencji młodzieży wychowywanej przez samotne matki. Gdy tymczasem w opozycji do niej, hamującej niejako, lub opóźniającej

rozwój poczucia koherencji, występuje poczucie otrzymywanego wsparcia społecznego o charakterze funkcjonalnym, udzielanego przez poszczególne grupy źródłowe w typowych sytuacjach, oraz wartość bezpieczeństwa osobistego, czy rodzinnego, osiągnięta poprzez harmonię i porządek społeczny, a także poczucie adekwatności własnej osoby i oceny swojej osobowości w odrębności od swojego ciała i stosunku do innych ludzi. Wszystkie predyktory z modelu regresyjnego zostały uwzględnione w modelu ścieżkowym, a najsilniejsze znaczenie predykcyjne poczucia koherencji mają umniejszający wskaźnik wsparcia funkcjonalnego oraz wzmacniający wskaźnik wsparcia pomocowego.

WNIOSKI

Predyktorami *poczucia koherencji* w największym zakresie i sile wśród badanej młodzieży wychowywanej przez samotne matki były wskaźniki wsparcia społecznego, wartości i samooceny: wsparcie pomocowe i funkcjonalne, wartości bezpieczeństwa, władzy i tradycji oraz *ja* osobiste. Należy zauważyć, iż zmienną wyjaśnianą najsilniej wzmacniało otrzymywane wsparcie pomocowe, a następnie preferowane wartości tradycji i władzy, natomiast znacząco hamowało wsparcie funkcjonalne, *ja* osobiste i wartość bezpieczeństwa. Można zatem przyjąć, że im więcej wsparcia w wymiarze praktycznym, zapewniającym pomoc materialną i usługową, doświadcza młodzież wychowywana przez samotne matki, tym lepiej przystosowuje się ona do zmieniającej się i wymagającej rzeczywistości, spostrzegając docierające z niej bodźce jako uporządkowane, spójne i sensowne poznawczo. Uzyskane w tym badaniu wyniki są więc zbieżne z dotychczasowymi badaniami wskazującymi, że wysoki poziom poczucia koherencji istotnie i pozytywnie koreluje z doświadczaniem wsparcia w zakresie świadczonej na różnych płaszczyznach pomocy (zob. Maruszczak, Brygoła, 2019; Ferreira i in., 2020; Schäfer i in. 2023). Jednocześnie im bardziej pozytywny jest obraz własnej osoby oraz im wyższy poziom bezpieczeństwa społecznego i osobistego młodzieży wychowywanej przez samotne matki, tym mniejsza jest jej gotowość do obiektywnej oceny rzeczywistości i nadawania pozytywnego znaczenia zdarzeniom, w których uczestniczy.

Uzyskane w tym badaniu wyniki są jedynie częściowo zbieżne z dotychczasowymi doniesieniami, wskazującymi na pozytywne korelacje między

poczuciem koherencji i samooceną młodych ludzi (zob. Moksnes, Lazarewicz, 2016), gdyż wysoka samoocena w wymiarze *ja* osobiste nie sprzyja spostrzeganiu przez młodzież wychowywaną przez samotne matki napływających z otoczenia bodźców jako przewidywalnych, uporządkowanych, jasnych i spójnych. Natomiast w przypadku wartości, nasilającymi predyktorami wyniku ogólnego SOC było sprawowanie kontroli nad innymi ludźmi, materialnymi i społecznymi zasobami oraz akceptowanie i podtrzymywanie zwyczajów własnej kultury, religii i rodziny. Jedynie bezpieczeństwo, traktowane jako porządek i stabilizacja w najbliższym otoczeniu, istotnie obniżało poczucie koherencji i jego wynik ogólny. Najsilniejszym zaś predyktorem poczucia koherencji okazało się wsparcie społeczne. Badana młodzież obdarza zdecydowanie większym zaufaniem swoją sieć wsparcia, którą tworzą przede wszystkim najbliżsi, wierząc, że ewentualna pomoc stąd płynąca będzie ilościowo i jakościowo adekwatna i trafna, co z kolei pozwoli na uruchomienie koniecznych zdolności i kompetencji w sytuacji zmierzania się z wyzwaniami stawianymi przez życie. Wyniki te wskazują pośrednio na rodzinę jako na ważne i silne źródło oparcia dla młodego człowieka i są zbieżne z dotychczasowymi doniesieniami z tego obszaru (zob. Stapley i in., 2021; Butler i in., 2022), zwłaszcza w obszarze pomocowym, chociaż już nie, jak tego oczekiwano, na płaszczyźnie emocjonalnej i afirmacyjnej.

Każde badanie, a więc również i niniejsze, niesie ze sobą pewne ograniczenia, które obligują do ostrożnej interpretacji przedstawionych wyników badań. Do badań włączono jedynie młodzież wychowywaną przez samotne matki, nie uwzględniając grupy porównawczej, np. młodych osób z rodzin pełnych czy wychowywanych przez samotnych ojców. Ponadto eksploracji poddano młodych ludzi, których wiek życia mieścił się w stosunkowo szerokim zakresie, bo od 13 do 25 roku życia.

W kolejnym projekcie badawczym warto sprawdzić różnice międzypłciowe w zakresie wybranych dyspozycji podmiotowych. Interesujące wydaje się także zweryfikowanie czy inne cechy socjodemograficzne, np. poziom wykształcenia, przyczyny samotnego rodzicielstwa, relacje z innymi członkami rodziny, środowisko zamieszkania, sytuacja materialno-bytowa, liczba rodzeństwa są zmiennymi mogącymi różnicować tendencje w zakresie poszczególnych dyspozycji podmiotowych. Przyczyniłoby się to do powstania pełniejszego obrazu

zależności między psychospołecznymi zasobami, prowadząc z jednej strony do określenia nowych znaczeń tych związków, zaś z drugiej przekładając się na kolejne implikacje praktyczne, szczególnie w zakresie budowania dobrostanu psychicznego młodych ludzi wychowywanych w rodzinach monoparentalnych. Wartościowo poznawczo oraz aplikacyjnie byłoby także poszukiwanie kolejnych predyktorów (np. optymizm, poczucie samoskuteczności, style radzenia sobie z problemami), które mogą istotnie oddziaływać na poczucie koherencji. Biorąc pod uwagę problematykę prowadzonych eksploracji szczególnie ważne byłyby badania podłużne, które mogłyby ukazać dynamikę zasobów psychospołecznych młodzieży wychowywanej w rodzinach niepełnych. I wreszcie w uzyskaniu dodatkowych a jednocześnie unikalnych informacji dotyczących specyfiki analizowanych zasobów pomogłoby zastosowanie procedury jakościowej.

Zaprezentowane wyniki badań dotyczące psychospołecznych predyktorów poczucia koherencji młodzieży wychowywanej przez samotne matki mogą być impulsem do prowadzenia dalszych poszukiwań w tym zakresie. Rodzina stanowi dla młodego człowieka środowisko, w którym nabywa umiejętności radzenia sobie z różnorodnymi wymaganiami życiowymi, kształtowana jest jego samoocena, system wartości, przekazywane są wzorce zachowań społecznych. Ze względu na czasowy lub trwały czynnik nieobecności ojca, rodzina samotnej matki stanowi środowisko opiekuńczo-wychowawcze o odmiennym stylu życia rodzinnego. Brak jednego rodzica może prowadzić do zmiany w tzw. zwykłym wzorcu życia młodego człowieka oddziałując na jego społeczny, emocjonalny i intelektualny rozwój. Wymaga to od niego uruchomienia odpowiednich dyspozycji podmiotowych, zarówno tych wewnętrznych, jak i zewnętrznych, które pełnią funkcje obronną, regulacyjną, adaptacyjną i prozdrowotną. Dlatego godne uwagi wydaje się podjęcie badań dotyczących poczucia koherencji w kontekście rodzinnym i porównanie jego poziomu z indywidualnym poziomem poczucia koherencji poszczególnych członków rodziny (poziom poczucia koherencji samotnych matek a poziom poczucia koherencji ich potomstwa). Takie analizy przyczyniłoby się niewątpliwie do rozszerzenia zakresu pojęcia. Jak dotąd badania dotyczące rodzin monoparentalnych koncentrowały się przede wszystkim na konsekwencjach dla funkcjonowania matki lub ojca. Tymczasem niepełna struktura rodziny

to doświadczenie, które dotyka nie tylko dorosłych, ale także i dzieci. Podjęta problematyka oraz przedstawione wyniki analiz empirycznych choć w skromnym zakresie starają się wypełnić lukę w obszarze eksploracji psychospołecznych zasobów i ich związku z globalną orientacją życiową młodzieży z rodzin niepełnych, w tym przypadku samotnych matek. Jednocześnie niedozowne jest prowadzenie dalszych pogłębionych badań dotyczących tego problemu. Poszerzając w ten sposób wiedzę na temat odmiennej sytuacji młodzieży pochodzącej z rodzin niepełnych można planować i projektować działania wspierające jej funkcjonowanie w różnych obszarach życia. Z punktu widzenia praktyki edukacyjnej szczególnego znaczenia nabiera z jednej strony właściwa diagnoza wewnętrznych i zewnętrznych dyspozycji podmiotowych, którymi dysponuje młody człowiek, zaś z drugiej rozwijanie jego umiejętności efektywnego radzenia sobie z wyzwaniami przy adekwatnym wykorzystaniu tych dyspozycji. Mając na uwadze znaczenie zasobów rodzinnych w okresie adolescencji istotne jest także podejmowanie aktywności edukacyjnych (warsztaty, seminaria, szkolenia) skierowanych do rodziców samotnie wychowujących dzieci, których celem powinno być wzmacnianie ich kompetencji wychowawczych i uczenie właściwego wykorzystania własnych zasobów.

BIBLIOGRAFIA

- Antonovsky, A. (2005). *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa.
- Butler, N., Quigg, Z., Bates, R., Jones, L., Ashworth, E., Gowland, S., Jones, M. (2022). *The Contributing Role of Family, School, and Peer Supportive Relationships in Protecting the Mental Wellbeing of Children and Adolescents*, *School Mental Health*, 14, 776–788.
- Cieciuch, J. (2013). *Pomiar wartości w zmodyfikowanym modelu Shaloma Schwartza*, *Psychologia Społeczna*, tom 8, 1(24), 22-41.
- Corneiro, F.A.T., Salvador, V.F., Costa, P.A., Leal, I.P. (2022). *Family Sense of Coherence Scale: A Confirmatory Factor Analysis in a Portuguese Sample*, *Frontiers of Psychology*, Sec. Health Psychology, Vom. 12, 1-10.
- Dolińska-Zygmunt, G. (2001). Orientacja salutogenetyczna w problematyce zdrowotnej. Model Antonovsky'ego. w: G. Dolińska-Zygmunt (red.), *Podstawy psychologii zdrowia*, 19-31. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Ferreira, S., Magalhães, E., Prioste, A. (2020). *Social Support and Mental Health of Young People in Residential Care: A Qualitative Study*, *Anuario de Psicologia Jurídica*, 30, 29-34.
- Galletta, M., Cherchi, M., Cocco, A., Lai, G., Manca, V., Pau, M., Tatti, F., Zambon, G., Deidda, S., Origa, P., Massa, E., Cossu, E., Boi, F., Contu, P. (2019). *Sense of coherence and physical health-related quality of life in Italian chronic patients: the mediating role of the mental component*, *BMJ Open*, 1-7.
- Gallgher, S., Haugha, Ch., Solanoc, A.C., Iglesias, G., McMahon, J. (2022). *Social support imbalance and depressive symptoms in young adolescents: the negative effect of giving but not receiving*, *International Journal of Adolescence and Youth*, 27 (1), 528–540.
- Heszen, I., Sęk, H. (2008). *Psychologia zdrowia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Johansen, R., Espetvedt, M.N., Lyshol, H., Clench-Aas, J., Myklestad, I. (2021). *Mental distress among young adults – gender differences in the role of social support*, *BMC Public Health*, 21(1).
- Khajenouri, B., Deghani, R. (2015). *Family Conflicts and Adolescents' Self-Esteem (The Case of Students of Shiraz)*, *Journal of Social Sciences*, 13, (2), 11-15.
- Kimani Mwaura, J. (2016). *Influence Of Type Of Single Parenthood On Student's Self Esteem In Selected Secondary Schools In Nakuru Municipality, Kenya*, *IOSR Journal Of Humanities And Social Science* Vol. 21, Issue 6, Ver. 4, 14-16.
- Kirenko, J. (2022). *Aspiracje rodzicielskie wobec dzieci z niepełnosprawnościami. Struktura i uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Konaszewski, K., Kolemba, M., Niesiołędzka, M. (2021). *Resilience, sense of coherence and self-efficacy as predictors of stress coping style among university students* *Current Psychology* 40, 4052–4062.

- Lewis-Smith, I., Pass, L., Reynolds, S. (2021). *How adolescents understand their values: A qualitative study*, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 26 (1), 231–242.
- Yu, X., Kong, X., Cao, Z., Chen, Z., Zhang, L., Yu, B. (2022). *Social Support and Family Functioning during Adolescence: A Two-Wave Cross-Lagged Study*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (10).
- Maruszczak, M., Brygoła, E. (2019). *Spostrzegane wsparcie społeczne a dobrostan psychiczny u młodzieży wychowującej się i niewychowującej się w domu dziecka. Przekonanie o zmienności cech jako możliwy mediator zależności*. *Psychologia Rozwojowa* 24 (1), 71-83.
- Minić, J., Pavićević, M., Stoševski, A., Jaredić, B., Stanojević, D., Šoškić, R. (2022). *Sense of Family Coherence in Parents of (Sub) Optimally Developing Children*, *International Journal of Mental Health Promotion* 24 (1), 115-127.
- Moksnes, U.K., Lazarewicz, M. (2016). *The association between self-esteem and sense of coherence in adolescents aged 13–18 years—The role of sex and age differences*, *Personality and Individual Differences*, 90, 150-154.
- Schäfer, S.K., Sopp, M.R., Fuchs, A., Kotzur, M., Maahs, L., Michael, T. (2023). *The relationship between sense of coherence and mental health problems from childhood to young adulthood: A meta-analysis*, *Journal of Affective Disorders*, 325, 804-816.
- Sierau, S., Schneider, E., Nesterko, Y., Glaesmer, H. (2019). *Alone, but protected? Effects of social support on mental health of unaccompanied refugee minors*, *European Child & Adolescent Psychiatry*, 28 (6), 769-780.
- Singstad, M.T., Wallander, J. L., Greger, H.K., Lydersen, S., Kayed, N.S. (2021). *Perceived social support and quality of life among adolescents in residential youth care: a cross-sectional study*, *Health and Quality of Life Outcomes*, 19(29), 19-29.
- Stapley, E., Vainieri, I., Li, E., Merrick, H., Jeffery, M., Foreman, S., Casey, P., Ullman, R., Cortina, M. (2021). *A Scoping Review of the Factors That Influence Families' Ability or Capacity to Provide Young People With Emotional Support Over the Transition to Adulthood*, *Frontiers of Psychology*, Sec. Developmental Psychology, 12.